

УДК 65.011.47:631.1.016

JEL: E6

DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.63-84

Д. Р. Андрухович,
здобувачка PhDA,
Державний податковий університет
e-mail: dana_sprynska@ukr.net
ORCID ID 0009-0004-6338-968X

ВІТЧИЗНЯНІ ПІДПРИЄМСТВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД І ЗАХОДИ ЇХ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Метою статті є аналіз стану вітчизняних підприємств у період війни та державних заходів, що підтримували їх функціонування.

Основними завданнями є визначення тенденцій вітчизняної економіки, проблем функціонування вітчизняних підприємств, ризиків та викликів, з якими підприємства стикнуться у повоєнний період відновлення, оцінка форм державної підтримки та визначення напрямів, що потребують першочергового розвитку в період післявоєнної розбудови.

Метод дослідження – метод наукового аналізу, порівняльний аналіз якісних і кількісних даних.

Результати. У статті розглянуто фінансові проблеми України під час війни, визначено значне падіння ВВП, промислового виробництва через фактичну втрату частини виробничого потенціалу. Порушення ланцюгів постачання та збуту, подорожчання виробничих процесів та інфляційні тенденції були одними з ключових чинників проблем фінансової сфери. Проаналізовано труднощі, з якими стикаються підприємства через зниження попиту на продукцію, брак фінансування та необхідність переїзду. Виявлено, що більшість компаній мають намір продовжувати свою діяльність в Україні 2023 року. Проаналізовані заходи, вжиті державою для підтримки функціонування бізнесу в умовах ризиків скорочення виробництва, підвищення нестабільності, руйнування інфраструктури та втрати бізнесу. Визначені такі виклики великих підприємств, як доступ до нових ринків та

іноземного капіталу, корумповані державні установи і податковий тягар – для МСП. Для підтримки функціонування підприємств в 2023 р. уряд вжив низку заходів за рахунок коштів резервного фонду для стимулювання розвитку підприємництва. Серед заходів, які сприяли зміцненню стійкості підприємництва у воєнний час, – розширення експортних можливостей, фінансова підтримка бізнесу з боку держави та фінансових організацій, зовнішня допомога. У статті стверджується, що дизайн таких програм потребує оновлення шляхом розширення фінансових інструментів, доступних позичальникам, та залучення додаткових ресурсів.

Цінність дослідження полягає у визначенні найбільш ефективних заходів державної допомоги у кризовий воєнний період, що дозволить розвинути теорію криз. Отримані результати підкреслюють важливість посилення державного регулювання у нестабільні періоди.

Ключові слова: воєнні ризики, державна підтримка підприємців, повоєнне відновлення, фінансова допомога, економічні втрати.

Andrukhovych Dana,
PhD student,
State Tax University
e-mail: dana_sprynska@ukr.net
ORCID ID 0009-0004-6338-968X

NATIONAL ENTERPRISES DURING THE WAR PERIOD AND GOVERNMENT SUPPORT MEASURES

The purpose of the article is to analyze the state of domestic enterprises during the war and state measures that supported their functioning.

The main tasks are to determine the trends of the domestic economy, the problems of the functioning of domestic enterprises, the risks and challenges that enterprises will face in the post-war recovery period, the assessment of forms of state support and the identification of directions that require priority development in the period of post-war development.

The research method is a method of scientific analysis, comparative analysis of qualitative and quantitative data.

The results. The article examines Ukraine's financial problems during the war, identifies a significant drop in GDP and industrial production due to the actual loss of part of the production potential. Disruption of supply and sales chains, rising costs of production processes, and inflationary trends were among the key drivers of problems in the financial sector. The difficulties faced by enterprises due to the decrease in demand for products, lack of financing and the need to move were analyzed. It was found that the majority of companies intend to continue their activities in Ukraine in 2023. The measures taken by the state to support the functioning of business in the conditions of the risks of production reduction, increased instability, destruction of infrastructure and loss of business are analyzed. Such challenges of large enterprises as access to new markets and foreign capital, and corrupt state institutions and the tax burden for SMEs have been identified. To support the functioning of enterprises in 2023, the government took a number of measures at the expense of the funds of the reserve fund to stimulate the development of entrepreneurship. Among the measures that contributed to strengthening the stability of entrepreneurship in wartime were the expansion of export opportunities, financial support for business from the state and financial organizations, and foreign aid. The article argues that the design of such programs needs to be updated by expanding the financial instruments available to borrowers and attracting additional resources.

The value of the research lies in the determination of the most effective measures of state aid in the crisis war period, which will allow developing the theory of crises. The obtained results emphasize the importance of strengthening state regulation in unstable periods.

Keywords: *military risks, state support for entrepreneurs, post-war recovery, Financial Aid, economic losses.*

Вступ

Війна завдала катастрофічних руйнувань економіці України. 2022 року ВВП України впав на 30 % – це рекордна цифра з часів отримання незалежності. Обстріли інфраструктури завдали додаткового негативного впливу на економічну активність, що обмежує можливість відновлення темпів економічного зростання. Вплив фізичного руйнування економічного потенціалу в Україні посилюється шоковим впливом військового стану на бізнес, споживчі настрої та купівельну спроможність населення, поведінку інвесторів. У досить складних соціально-економічних умовах підвищилась важливість підтримки державою суб'єктів господарювання, що необхідно для збереження економічної, соціальної та фінансової стабільності у країні.

Літературний огляд

Проблеми державної підтримки підприємництва активно досліджувалися науковцями Центру економічної стратегії у форматі оглядів стану української економіки під час війни (ЦЕС, 2022). Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень регулярно публікують огляди різних сфер економіки, проводять круглі столи та готують аналітичні доповіді (НІСД, 2022). Результати аналізу фінансових, економічних, боргових проблем вітчизняної економіки подані в публікаціях таких науковців, як: Є. Григоренко, М. Шніцер (Forbes, 2022). Фінансові аспекти проблемних моментів функціонування економіки висвітлені в роботах Т. Богдан (Богдан, Т. 2022), Б. Данилишина (Данилишин, Б., 2022), Я. Жаліла (Жаліло Я., 2022), В. Юрчишина (Юрчишин В., 2022), М. Репка (Репка М., 2022), С. Кравцев (Кравцев С., 2022). Науковцями не лише здійснено ґрунтовний моніторинг поточних тенденцій і проблем, заходів державної підтримки, а й зроблені прогнози щодо перспектив подальшого напрямку розвитку вітчизняної економіки з урахуванням досвіду інших країн.

У період війни увагу сконцентровано науковців здебільшого на вирішенні поточних завдань, що обумовлює певну суперечливість підходів.

Тому метою цієї статті взято аналіз стану вітчизняних підприємств у період війни та державні заходи, що підтримували їх функціонування.

Методологія

Дослідження побудовано на дослідженні тенденцій вітчизняної економіки та аналізі форм державної допомоги підприємцям у цей складний період. Використано метод наукового синтезу та аналізу під час дослідження публікацій аналітичних центрів, провідних вітчизняних економістів у ЗМІ, наукових журналах та ін. Було використано метод кейс-стаді для поглибленого дослідження воєнної економіки України, проведено порівняльний аналіз якісних і кількісних даних, оприлюднених на сайті вітчизняних міністерств і відомств.

Основна частина

2022 року суб'єкти підприємницької діяльності стикнулися з масштабними макроекономічними ризиками. Кількість фактів фізичного руйнування економічного потенціалу та сума збитків господарству України, очевидно, зростатимуть до останнього дня війни. За спільною оцінкою Уряду України, Світового банку та Європейської комісії, оприлюдненою 9 вересня 2022 року, вартість відновлення та реконструкції України від руйнувань, завданих під час війни, сягне 349 млрд дол. США (Кравцев С., 2022). У період із лютого по вересень 2022 року щотижня Україна втрачала активів на близько 4 млрд дол. США. Ця сума не враховує осінні бомбардування і руйнування близько 30 % енергетичної інфраструктури та електромереж (Репко М., 2022).

Дії російського агресора на території України завдають катастрофічної шкоди її промислового потенціалу. Українська промисловість здебільшого була зосереджена на Лівобережжі. Багато великих підприємств залишилися на захопленій росіянами території. Значна кількість підприємств у зонах бойових дій та окупації не працює, великі обсяги виробничих потужностей зруйновано або пошкоджено, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і

сировини, ринків збуту. Зокрема, через бойові дії Україна втратила близько третини потенціалу металургії, тож у січні-жовтні 2022 р. зафіксовано падіння виробництва основної металургійної продукції на дві третини. У хімічній галузі виробництво азотних добрив скоротилося в п'ять разів. Зруйновано частину потужностей великих машинобудівних підприємств. Знищення ключових потужностей повністю зупинило діяльність нафтопереробної галузі.

Майже половина підприємств малого та середнього бізнесу цілком або частково зупинили свою роботу. Найбільше постраждав малий та середній бізнес у сферах будівництва, транспорту, туризму, харчування, сфері розваг (Послання Президента, НІСД, 2022). Пошкодження критичної енергоструктури руйнують ланцюг постачання, ведуть до зростання цін і зниження обігів торгівлі та закладів харчування, погіршує умови для виробництв, які є критично залежними від централізованого електропостачання. Скорочення їх виробництва спричинить втрату платоспроможного попиту, що накладатиме обмеження на обороти навіть тих бізнесів, які менш залежні від відключення електрики (Кравцев С., 2022). Довготривалі обмеження в енергозабезпеченні призводять до скорочення виробничого часу багатьох промислових підприємств і практично всієї сфери побутових послуг, а відтак веде до погіршення показників діяльності вітчизняної економіки (Юрчишин, В., 2022).

2022 року спад ВВП, за експертними оцінками, перевищив 30 %, промислове виробництво скоротилося більше ніж на третину, причому в деяких секторах (наприклад, у металургії), скорочення сягає 70 %, що зумовлено фактичною втратою частини виробничого потенціалу. Агросектор втратив частину врожаю, зниженого через бойові дії, різко ускладнилося якісне зберігання врожаю в умовах звуження можливостей експорту агропродукції і руйнування логістичних ланцюгів.

Наслідком війни стало різке порушення ланцюгів постачання та збуту через руйнування частини транспортної інфраструктури, погіршення якості

транспортних комунікацій (перевантаження напрямів), унеможливлення транспортування переважної більшості товарів морським шляхом, втрата сегментів, пов'язаних з ринками Росії та Білорусі.

Відбулося значне зростання собівартості більшості виробничих процесів, серед основних рушіїв якого – здорожчання енергоресурсів, іншої сировини, логістики, подорожчання імпортованих складових частин через девальвацію гривні, вищі ризики, зумовлені воєнним часом. Це сформувало потужні інфляційні тренди – зі зростанням річного показника інфляції до понад 30 %. Їх підсилив вплив девальвації на рівень цін експортоорієнтованої продукції – у міру розблокування можливостей її експорту.

Значно скоротився внутрішній сукупний попит. На 34 % за 11 місяців 2022 року скоротився товарний експорт. Причому першопричинами були як скорочення експортного виробництва, так і ускладнення експортної логістики. Зокрема, обмежена пропускна спроможність західного кордону України. Через погіршення платоспроможності домогосподарств в умовах втрати роботи знизився споживчий попит. Спостерігається стагнація інвестицій, зумовлена високою невизначеністю та втратою фінансових ресурсів підприємств.

У фіскальній сфері спостерігалось рекордне збільшення дефіциту державного бюджету (31,7 % ВВП) та державного боргу, через збільшення витрат на оборону (20 % ВВП) й соціальні потреби. А також через вимушене проведення значної податкової лібералізації у перші місяці війни, що призвело до недоотримання потенційних ресурсів бюджету.

Незважаючи на збереження відносної монетарної стабільності в умовах війни, значно скоротилося банківське кредитування внаслідок погіршення платоспроможності позичальників та зростання ризиків. Надалі гальмування посилюється через різке підвищення облікової ставки НБУ та переорієнтації в цих умовах значних коштів банків на безризикові фінансові інструменти (депозитні сертифікати) НБУ.

Загалом специфіка воєнного часу визначала труднощі зі збором та обробкою інформації, тому стан вітчизняних підприємств можна оцінювати переважно за результатами опитувань та експертним оцінкам. Перше – опитування 117 представників компаній-членів AmCham, яке охоплює переважно середні або великі/середні компанії, багато з яких є дочірніми компаніями багатонаціональних компаній (MNC) (Опитування Американської торговельної палати, серпень 2022 року). Опитування виявило, що після шести місяців війни 72 % компаній повністю функціонують, 27 % продовжують функціонувати частково, а 1 % заморозили операції. 83 % виплачують заробітну плату повним обсягом, 16 % скоротили заробітну плату, а 1 % не виплачує її зовсім. 22 % респондентів зазначили, що заводи, фабрики, потужності, склади та офіси їхніх компаній були пошкоджені (половина з них зазнали невинних пошкоджень, а половина – незначних). 6 % респондентів зазначили, що їхні активи досі перебувають під окупацією. 96 % повідомили, що мають намір продовжити діяльність в Україні 2023 року.

Опитування, проведене агенцією Advanter, охоплювало переважно малі та середні компанії (842 учасники). Порівняно з бізнес-ситуацією напередодні повномасштабної війни проти України майже 40 % респондентів повідомили, що підприємства повністю або майже повністю припинили роботу. Близько 11 % зазначили, що не змінили або навіть збільшили обсяг виробництва. 19 % учасників повідомили про релокацію їхнього бізнесу переважно всередині країни або що розглядають таку можливість. 81 % взагалі не проводили релокацію. Частка переміщеного бізнесу найбільша в ІТ-секторі, де понад 10 % підприємств здебільшого чи повністю переїхали за кордон.

Третє опитування, проведене в липні 2022 року, стосувалося власників усіх видів підприємств українського бізнесу, однак переважали представники малого бізнесу (Advanter, Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати

опитування в липні 2022 року). Лише 22 % зі 104 респондентів зазначили, що їхній бізнес працює як раніше. Половина працює лише частково, а 19 % учасників засвідчили про призупинення діяльності. 12 % повідомили про повну або часткову релокацію свого бізнесу, 20 % перебували у процесі часткової або повної релокації, а 18 % зазначили, що їхній бізнес потребує релокації, але ще не переміщений. Близько половини респондентів зазначили, що їхній бізнес не потребує переміщення. З тих, хто провів релокацію, 72 % переїхали в межах України, 17 % – в межах України та за кордон, а 11 % – за кордон. Країнами для релокації здебільшого стали країни Євросоюзу (62 %). 83 % учасників вважають, що український бізнес спроможний бути конкурентним та успішним на європейських ринках.

На основі результатів опитування, серед основних проблем підприємств варто зазначити зниження попиту на продукцію підприємств. 75 % компаній повідомляють про значне зменшення попиту, при цьому 70 % шукають нових клієнтів та канали збуту. 20 % підприємств стикаються з простроченням чи відсутністю оплати від клієнтів.

Другою проблемою є нестача фінансування. 40 % компаній потребують оборотного капіталу, якого їм бракує через майже повне припинення банківського кредитування. 36 % підприємств активно шукають фінансування. Програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» 2022 року скористалися лише 4 % опитаних компаній.

Третьою проблемою є логістичні проблеми. 44 % підприємств зазнають труднощів, пов'язаних із логістикою та транспортуванням. Спостерігається розрив транспортних ланцюгів, викликаний блокуванням портів, оскільки пріоритет надається військовим і гуманітарним вантажам, а також нестачею пального. Логістичні проблеми обумовлені ще й тим, що російські ракетні удари знищили в Україні 20 % складських приміщень (близько 400 000 кв.м). Ризики ведення бізнесу в умовах загрози ракетних ударів досить великі і де-факто не підлягають страхуванню.

Війна також загострила проблеми людського капіталу через міграцію робочої сили – як за кордон, так і всередині країни. За експертними оцінками, майже 5,1 млн людей виїхали за кордон із лютого 2022 року, і 25 % із них не впевнені, що повернуться в майбутньому (НІСД, 2022). Різко збільшилося безробіття, за деякими оцінками – досягло близько 30 %, зросло навантаження на систему соціального захисту. При цьому ринку праці притаманна розбалансованість у професійно-кваліфікаційному та регіональному вимірах.

Залишаються актуальними ризики корупції та непрозорого адміністрування податків (Є. Григоренко, М. Шніцер, 2022). І хоча в останні місяці 2022 року спостерігалось пожвавлення економіки та покращення ділових очікувань, а у 2023 році економіка України може зрости приблизно на 1 %, інфляція та дефіцит держбюджету зменшаться, проте для стабілізації економічної діяльності 2023 року критично важливими факторами є тривалість та інтенсивність війни (С. Кравцев, 2022).

Можливості економічного відновлення України обмежуються світовими економічними проблемами. В аналітичному відділі британського Economist підрахували, що війна в Україні вже призвела до втрати 1 трлн доларів у глобальному ВВП 2022 року. Не менш песимістичними є й прогнози МВФ. У новому прогнозі, оприлюдненому у жовтні, фонд передбачає, що уповільнення світової економіки має гостріші причини, ніж вважали раніше, а інфляція є набагато вищою за все, що бачили впродовж останніх десятиріч (А. Зануда, 2022).

Позитивні очікування у частині економічного відновлення пов'язуються з ухваленням і запровадженням у практичну площину рішень про «енергетичний безвіз» (вітчизняна енергосистема стала невід'ємною частиною європейської), «економічний безвіз» (звільнення продукції українського бізнесу від усіх тарифів та квот), «транспортний безвіз» (лібералізація автомобільних перевезень), «митний безвіз» (посилує інтеграцію української митниці з європейською). Це сприяє розширенню

міжнародної торгівлі, а також інтеграції України до європейських виробничих і транспортно-логістичних мереж.

Традиційними викликами для великих підприємств є доступ до нових ринків та іноземного капіталу. Для МСП традиційними викликами є корумповані державні інституції та податкове навантаження, зокрема адміністративне. Традиційними проблемами як для великих, так і для малих та середніх компаній є судова система та слабкий захист прав власності, а також брак кваліфікованого людського капіталу, руйнування інфраструктури, зниження попиту на товари та послуги, брак фінансування оборотного капіталу та логістичні проблеми (Послання Президента, 2022).

До майбутнього економічного відновлення Україні ще потрібно пройти тривалий шлях, проте вже на поточному етапі важливою метою має бути покращання бізнес-середовища з особливим фокусом на вирішенні породжених війною нових викликів. Першочерговим завданням є дерегуляція, що має враховувати відмінності між великими, малими і середніми підприємствами (МСП).

Загалом, якщо 2022 рік вимагав швидкого реагування на кризові ситуації, то 2023 рік актуалізується завдання підтримки функціонування підприємств в умовах ризиків скорочення виробництва, збільшення нестабільності, руйнування інфраструктури, втрати бізнесу.

Для вирішення цих завдань Урядом, незважаючи на бюджетні проблеми¹ вживалась низка заходів для підтримки підприємців за рахунок коштів резервного фонду щодо стимулювання розвитку бізнесу тощо². Серед

¹ Державний бюджет за 2022 рік було виконано з дефіцитом у сумі 911,1 млрд грн (дефіцит загального фонду державного бюджету становив 909,5 млрд грн при запланованому дефіциті за цей період у сумі 1399,5 млрд грн). У грудні 2022 році дефіцит державного бюджету становив 99,0 млрд грн (зокрема загального фонду – 101,3 млрд грн).

² 804,53 млн грн виділило Мініекономіки за бюджетною програмою «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу», з яких для надання безповоротної державної допомоги у формі грантів (699,38 млн грн, зокрема на надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу 161,07 млн грн, на надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства 104,87 млн грн, для створення або розвиток тепличного господарства 34,9 млн грн, на створення або розвиток переробних підприємств 398,54 млн грн) та для надання безповоротної державної допомоги фізичним особам, суб'єктам господарювання у формі мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу (105,15 млн грн).

заходів, які сприяли зміцненню стійкості підприємництва в умовах війни, треба відзначити такі.

1. Розширення експортних можливостей. Розширено партнерську програму Експортно-кредитного агентства через приєднання до неї «ПриватБанку» (НБУ, 2022), що сприятиме поліпшенню доступу до фінансування для українського бізнесу, який експортує продукцію. Це дає змогу збільшити кредитування бізнесу для виконання зовнішньоекономічних договорів під страхове покриття ЕКА без додаткової матеріальної застави.

2. Фінансова підтримка бізнесу з боку держави та фінансових організацій. Провідним рушієм кредитної активності в умовах високих ризиків воєнного часу став доступ банків і позичальників до державних програм підтримки кредитування, зокрема до програми «Доступні кредити 5–7–9 %». На кінець 2022 року за час дії воєнного стану в Україні в межах державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (Мінфін, 2022) укладено 17 359 кредитних договорів на загальну суму 72,24 млрд грн (зокрема банками державного сектору – 13 089 кредитних договорів на суму 38,39 млрд грн). Проте специфічні ризики військової економіки вимагають перегляду і розширення кола фінансових інструментів (Огляд НІСД, 2022).

Також Рада директорів Міжнародної фінансової корпорації (IFC) у грудні 2022 року підтримала програму фінансування українського бізнесу на 2 млрд дол. США. Рада директорів IFC схвалила два особливі проєкти для приватного сектору:

- 1) для французької компанії EnVivo, яка має агробізнес в Україні;
- 2) страхування військових ризиків (через MIGA) для «Райффайзен банку». Участь IFC у фінансуванні обсягом 30 % вартості проєкту має мобілізувати приватний капітал, а також стимулювати інші фінансові установи долучитися до консорціумного кредитування, що дасть можливість українським підприємствам залучити понад 6 млрд дол. США (Мінекономіки України, 2022).

Фонд розвитку підприємництва (ФРП) у грудні 2022 року підписав Кредитну угоду з АБ «УКРГАЗБАНК» на суму 150 млн грн у межах проєкту «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП України через фінансовий сектор» (Мінфін України, 2022). Фінансування проєкту здійснюватиме Уряд Німеччини через Німецький банк розвитку KfW відповідно до Угоди про кредит та грант, укладеної з Мінфіном України та Фондом розвитку підприємництва. Кредитні кошти KfW буде спрямовано «Укргазбанкові» для фінансування інвестиційних проєктів МСП у сфері енергоощадження та енергозабезпечення. Це актуально за відсутності достатнього енергозабезпечення в умовах віялових вимкнень електрики та сприятиме безперервній діяльності бізнесу, збереженню робочих місць на підприємствах малого бізнесу.

У процесі реалізації проєкту Фонд розвитку підприємництва завдяки фінансовій підтримці від ЄС у межах ініціативи EU4Business може запропонувати МСП кредитний ресурс у національній валюті (для компенсації валютних ризиків). Його можна поєднати з Державною програмою «Доступні кредити 5–7–9 %» для забезпечення доступності енергоефективних інвестицій для МСП. У межах дванадцятої хвилі реалізації ініціативи «Власна справа» 626 підприємців отримують мікрогранти (до 250 тис. грн) на започаткування або розширення власного бізнесу на загальну суму 148,3 млн грн, що дозволить створити 1 419 нових робочих місць. Усього з початку реалізації програми «Власна справа» затверджено грантів на загальну суму близько 776,8 млн грн для 3 321 підприємця, що має сприяти створенню 8 313 нових робочих місць (НІСД, 2022). Із появою нових економічних викликів дизайн таких програм потребує оновлення через розширення доступних для позичальників фінансових інструментів і залучення додаткових ресурсів.

Велике значення для збереження фінансування суб'єктів підприємництва має зовнішня допомога. Безповоротна пряма бюджетна підтримка 2022 року сягнула величезних сум, тому що західні донори взяли

зобов'язання щомісяця надавати Україні від 3 млрд дол. на погашення дефіциту бюджету; частина цих коштів надавалася у вигляді кредитів / позик, частина – як безповоротна допомога. За оцінками, 2023 року сумарна вартість допомоги від усіх донорів та джерел допомоги Україні може перевищити 80 млрд дол. США і за певних умов сягнути майже 100 млрд дол. США. Зростає сума поворотної допомоги (у вигляді кредитів), яку Україна отримує від західних донорів, а її надання, яке раніше завжди було обумовлене проведенням конкретних реформ, стає переважно безумовним (ЦСЕ, 2022).

Отже, посилюється цільовий характер підтримки бюджету – надходження, обтяжені зобов'язаннями, щоб спрямувати їх на конкретні цілі / напрями. Якщо раніше кошти надавали на реформування України, то тепер вони йдуть передусім на підтримку стійкості ключових галузей (наприклад, енергетики) та на формування можливостей повоєнного відновлення.

Попри безпрецедентні обсяги вже отриманої підтримки Україна очікує на зростання фінансування після перемоги за рахунок можливої контрибуції з боку РФ, експропріації заморожених на Заході суверенних коштів РФ та коштів підсанкційних громадян РФ.

Варто зазначити потенційний негативний вплив залежності держави та її суб'єктів від «підпитки» ззовні, що формує «звикання» до зовнішніх надходжень. До ризиків, пов'язаних з її борговою природою зовнішнього фінансування, також відносять:

1) ризик невчасного надходження коштів від ЄС через відсутність консенсусу щодо запропонованої Єврокомісією схеми фінансування. Процес ухвалення необхідних рішень щодо безповоротної бюджетної підтримки досить складний;

2) ризик пов'язаний з тим, що частина коштів (фінансування ЄС, МВФ, Канади тощо) надаються Україні у вигляді кредитів, частково – коротких кредитів. Масштабне зростання зовнішнього боргу означає розбалансування

майбутніх бюджетів для обслуговування боргів, падіння кредитних рейтингів, вихід за структурні маяки МВФ тощо.

Про це йдеться у Меморандумі про економічну та фінансову політику в межах нової моніторингової програми МВФ для України, опублікованому на сайті Мінфіну (Мінфін, 2022).

При чому наголошується, що після завершення війни буде потреба не стільки у відновленні, скільки в оновленні економіки. Основними завданнями післявоєнного оновлення має стати створення сприятливого інвестиційного клімату, максимально простого та з мінімумом бюрократичних процедур.

У цьому контексті передумовою післявоєнного оновлення має бути проведення податкової реформи. Нині готується її проєкт із умовною назвою «10-10-10», що означає зниження:

до 10 % податку на додану вартість (зараз 20 %);

до 10 % податку на доходи фізичних осіб (зараз 18 %);

до 10 % податку на прибуток підприємств (зараз 18 %).

На час війни передбачається підвищити вдвічі ставку військового збору – до 3 % та скасувати сплату ЄСВ (наразі 22 % від фонду оплати праці працівника), але залишити для ФОПів, які перебувають на системі єдиного податку.

Процес оновлення має відбуватися із урахуванням необхідності повноцінної інтеграції у європейське економічне середовище та розвитку оборонної промисловості, що має стати локомотивом зростання. Це дасть Україні можливість не лише забезпечити всім необхідним ЗСУ, але й посісти гідне місце на світових ринках озброєнь (які швидко розширюються) та отримувати відповідний зиск від їх експорту.

Складність фінансової ситуації післявоєнного відновлення вимагатиме концентрації обмеженої кількості ресурсів на декількох пріоритетних напрямках, що спроможні стати локомотивами зростання і вивести економіку країни на траєкторію сталого зростання.

Слушною видається думка В. Юрчишина щодо пріоритетності відновлення критичної інфраструктури міст та її переформатування шляхом поєднання обласних центрів та важливих інфраструктурних об'єктів (АЕС, аеропорти, вузлові залізничні станції) з відповідними безпековими структурами та військовими базами, поєднаних мережею сучасних комунікацій (В. Юрчишин, 2022).

Також можливе формування промислово-індустріальних платформ, індустріальних парків поруч з АЕС, у 30-кілометровій зоні. Там можна розміщувати енергомісткі виробництва, гарантуючи інвесторам безкоштовне підключення до базової інфраструктури та дешевий тариф на електроенергію, включно з пільгою на доставку (О. Куш, 2022).

Потребують реалізації проекти розвитку у вигляді нових енергоблоків, європейської колії від львівського логістичного хаба в ЄС, проекти модернізації в енергетиці та транспортної інфраструктури, наприклад, посиленої залізниці від внутрішніх зернових та рудних хабів до морських портів.

Рушійною силою розвитку, що спроможна запустити мультиплікативний ефект, є реконструкція житлового фонду. Житлові, урядові та комерційні будівлі, пошкоджені російськими атаками, наразі вже потребують порівняно помірних інвестицій на відновлення. А після закінчення війни будівництво буде зростати прискореними темпами.

Важливим напрямом післявоєнного відновлення має стати стратегія інтеграції України у глобальний зелений перехід. Наприклад, створення національних біокластерів у сфері виробництва біопалива, біодобавок тощо. При цьому важливим джерелом фінансування проектів можуть стати випуск зелених та інфраструктурних облігацій, що сприятимуть розвитку фінансового ринку України.

Висновки. Усебічна підтримка урядом підприємницької діяльності та здійснення заходів щодо подолання перешкод розвитку бізнесу сприяє зміцненню підприємницької активності в надскладних для бізнесу умовах

воєнного стану. Підтримки та розвитку потребують програми фінансування інвестиційних проєктів, передусім у сфері енергозабезпечення, через реалізацію кредитних, грантових державних програм, а також розширення партнерства для ефективнішого запровадження експортних механізмів.

У післявоєнний період основну увагу варто сконцентрувати на таких аспектах державного реформування:

– поєднати реконструкцію з інтеграцією до ЄС, використовуючи спеціальні фонди для країн-кандидатів за дотримання вимог європейських екологічних та соціальних стандартів;

– забезпечити часткову локалізацію та участь українських суб'єктів у реконструкції не лише у ролі елементів ланцюгів постачання, але як учасників процесу прийняття рішень. Це дозволить українцям навчатися і оволодіти практичними навичками;

– перебудувати систему регулювання, моніторингу, оподаткування та звітності, що збільшить прозорість ведення бізнесу;

– залучити приватні інвестиції через систему страхування від воєнних ризиків, що надасть більшої ваги ринковим механізмам та ринковим відносинам на противагу державному втручанню;

– узгодити підтримку реформ економічної системи для вступу до ЄС з необхідністю реформи нормативно-правової бази з метою зменшення основної проблеми вітчизняної економіки – корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України : аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України / НІСД. 2022. URL : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

2. Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>

3. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес / Велике дослідження Forbes. URL : <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

4. Данилишин Б. Підсумки 2022 року та завдання на 2023 рік. *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695523/>

5. Жаліло Я. Бюджет війни чи бюджет перемоги? *Економічна правда*. 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/12/692507/>

6. Зануда А. Воєнні рейки: як економіці дожити до перемоги. *BBC News Україна*. 2022. 21 жовтня. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>

7. Кравцев С. Ця зима стане викликом для українського бізнесу: чому так – які перспективи. 2022. URL : <https://money.comments.ua/ua/news/economy/cya-zima-stane-viklikom-dlya-ukrainskogo-biznesu-chomu-tak-yaki-perspektivi-704748.html>

8. Куш О. Україна після війни. Три проекти відновлення. 2022. URL : <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/ukraina-posle-voyny-tri-proekta-vosstanovleniya-31122022-471961>

9. МВФ оприлюднив тексти Листа про наміри та Меморандуму в рамках нової Моніторингової програми для України (PMB). URL : https://www.mof.gov.ua/uk/news/imf_published_letter_of_intent_and_memorandum_of_the_new_program_monitoring_with_board_involvement_pmb_for_ukraine-3777

10. Міжнародна фінансова корпорація профінансує кредитування українського бізнесу на 2 млрд доларів / Міністерство економіки України. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3cd7a0de-bfd7-4cba-b08e-d3ebdda176aa&title=MizhnarodnaFinansovaKorporatsiiaVidilila2-MlrdDolarivNaPidtrimkuInvestitsiiVUkrainu>

11. За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%» видано 17 359 пільгових кредитів на 72,24 млрд грн / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_zh_chas_dii_voiennoho_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_17_359_pilgovikh_kreditiv_na_7224_mlrld_grn-3782

12. Фонд розвитку підприємництва профінансує інвестиції МСП у сфері енергозабезпечення та енергоефективності спільно з АБ «УКРГАЗБАНК» / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_fond_rozvitku_pidpriemnitstva_profinansuie_investitsii_msp_u_sferi_energozabezpechennia_ta_energoefektivnosti_spilno_z_ab_ukrgazbank-3775

13. Національний банк України урегулював діяльність Експортно-кредитного агентства / Національний банк України. 2023. 9 січня. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-uregulyuvav-diyalnist-eksportno-kreditnogo-agentstva>

14. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. 2022. Грудень. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voennoho-stanu-v-5>

15. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.12–31.12.2022). URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-7?fbclid=IwAR058UF8geXxbUwvSPxIFhP9M7499sdZoxyUJcVQekv3uRiqD-3i3Q2FpkE>

16. ПриватБанк приєднався до партнерської програми Експортно-кредитного агентства. URL : <https://finclub.net/ua/news/privatbank-pryiednavsia-do-partnerskoi-proh>

17. Репко М. Далі без «фінансового Рамштайну» Україні буде важко. 2022. URL : <https://u.to/Dle0HQ>

18. Стійкість України. Уроки 2022. УСЕ. URL : <https://ces.org.ua/resilience-of-ukraine-lessons-2022/>

19. Центр економічної стратегії. URL : <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>

20. Юрчишин В. Українська економіка почала відновлюватися навіть на тлі війни. Хто і що цьому посприяли? 2022. URL : <https://mind.ua/openmind/20250301-ukrayinska-ekonomika-pochala-vidnovlyuvatisya-navit-na-tli-vijni-hto-i-shcho-comu-pospriyali>

REFERENCES

1. «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishhe Ukrayini : analitichna dopovid do shhorichnogo Poslannya Prezidenta Ukrayini do Verhovnoyi Radi Ukrayini / NISD. 2022. URL : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

2. Bogdan, T. (2022) Vijna i derzhavni finansi: skilki potribno groshej na vidnovlennya i de yih brati. *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>

3. Grigorenko, Ye., SHnicer, M. YAk pislya vijni Ukrayina maye vidnovlyuvati ekonomiku ta biznes. *Velike doslidzhennya Forbes*. URL : <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-vijni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

4. Danilishin, B. (2022) Pidsumki 2022 roku ta zavdannya na 2023 rik. *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695523/>

5. Zhalilo, Ya. (2022). Byudzhnet vijni chi byudzhnet peremogi? *Ekonomichna pravda*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/12/692507/>

6. Zanuda, A. (2022). Voyenni rejki: yak ekonomici dozhiti do peremogi. *VVS News Ukrayina*. 2022. 21 zhovtnya. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389>

7. Kravcev, S. (2022). Cya zima stane viklikom dlya ukrayinskogo biznesu: chomu tak – yaki perspektivi. URL : <https://money.comments.ua/ua/news/economy/cya-zima-stane-viklikom-dlya-ukrayinskogo-biznesu-chomu-tak-yaki-perspektivi-704748.html>

8. Kushh, O. (2022). Ukrayina pislya vijni. Tri proekti vidnovlennya. URL : <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/ukraina-posle-voyny-tri-proekta-vostranovleniya-31122022-471961>

9. MVF oprilyudniv teksti Lista pro namiri ta Memorandumu v ramach novoyi Monitoringovoyi programi dlya Ukrayini (PMB). URL : https://www.mof.gov.ua/uk/news/imf_published_letter_of_intent_and_memorandum_of_the_new_program_monitoring_with_board_involvement_pmb_for_ukraine-3777

10. Mizhnarodna finansova korporaciya profinansuye kredituvannya ukrayinskogo biznesu na 2 mlrd dolariv / Ministerstvo ekonomiki Ukrayini. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3cd7a0de-bfd7-4cba-b08e-d3ebdda176aa&title=MizhnarodnaFinansovaKorporatsiiaVidilila2-MlrdDolarivNaPidtrimkuInvestitsiiVUkrainu>

11. Za chas diyi voyennogo stanu v mezhah Derzhavnoyi programi «Dostupni krediti 5–7–9%» vidano 17 359 pilgovih kreditiv na 72,24 mlrd grn / Minfin. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voiennogo stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_17_359_pilgovikh_kreditiv_na_7224_mlrd_grn-3782

12. Fond rozvitku pidpriyemnictva profinansuye investiciyi MSP u sferi energozabezpechennya ta energoefektivnosti spilno z AB «UKRGAZBANK» / Minfin. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_fond_rozvitku_pidpriemnitstva_profinansuie_investitsii_msp_u_sferi_energozabezpechennia_ta_energoefektivnosti_spilno_z_ab_ukrgazbank-3775

13. Nacionalnij bank Ukrayini uregulyuvav diyalnist Eksportno-kreditnogo agentstva / Nacionalnij bank Ukrayini. 2023. 9 sich. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-uregulyuvav-diyalnist-eksportno-kreditnogo-agentstva>

14. Oglyad instrumentiv pidtrimki biznesu v period voyennogo stanu v Ukrayini. 2022. Gruden. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-5>

15. Oglyad instrumentiv pidtrimki finansovoyi stijkosti v umovah voyennogo stanu v Ukrayini (za period 01.12–31.12.2022). URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stijkosti-v-umovakh-voyennoho-7?fbclid=IwAR058UF8geXxbUwvSPxlFhP9M7499sdZoxyUJcVQekv3uRiqD-3i3Q2FpkE>

16. PrivatBank priyednavsya do partnerskoyi programi Eksportno-kreditnogo agentstva. URL : <https://finclub.net/ua/news/pryvatbank-pryyednavsia-do-partnerskoi-proh>

17. Repko, M. (2022). Dali bez “finansovogo Ramshtajnu” Ukrayini bude vazhko. URL : <https://u.to/Dle0HQ>

18. Stijkist Ukrayini. Uroki 2022. USE. URL : <https://ces.org.ua/resilience-of-ukraine-lessons-2022/>

19. Centr ekonomichnoyi strategiyi. URL : <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>

20. Yurchishin, V. (2022). Ukrayinska ekonomika pochala vidnovlyuvatisya navit na tli vijni. Hto i shho comu pospriyali? URL : <https://mind.ua/openmind/20250301-ukrayinska-ekonomika-pochala-vidnovlyuvatisya-navit-na-tli-vijni-hto-i-shcho-comu-pospriyali>